

TEMA-ARTIKEL

Intervju med Karin Lövgren

Jenni Sandström

Populärkulturella bilder av åldrande

Kan populärkultur och media säga oss något om hur samhället ser på äldre och åldrande? Etnologen Karin Lövgren, aktuell med antologin Att konstruera en kvinna , menar det. Inspirerad av genusforskning undersöker hon hur ålder tillskrivs mening i bloggar, tv-serier, film och reklam.

Med ansiktet vänt mot kameran och de glasögoninramade ögonen riktade mot linsen går orden rakt ut till filmpubliken: ”På sistone har jag tänkt så konstiga tankar. Jag har fyllt 40 och jag antar att jag går igenom en livskris eller något, jag vet inte. Men jag oroar mig inte för att åldras, jag är inte sån typ! [...] Jag tror att jag kommer att bli bättre när jag blir äldre – jag tror att jag blir den där skallige virila typen...”

Den ikoniska öppningsmonologen i Woody Allens film *Annie Hall* där huvudpersonen Alvy Singer reflekterar över sitt liv är bara ett av många exempel på hur ålder och åldrande behandlas i kulturen. I filmer som *The 40-Year-Old Virgin*, *The Mother* och *Still Alice* avhandlas ålder och åldrande i relation till ämnen som sexualitet,

föräldraskap och sjukdom. För den som söker efter dagsaktuella exempel på hur normer som omgärdar livets olika skeden används i underhållningssyfte kan tv-serier som *Svenska Hollywoodfruar* som anspelar på stereotypen blond och blåst och *Lyxfällan* där vuxna män gråter när de tvingas sälja sina Xbox nämnas. För vari ligger dessa seriers underhållningsvärde om inte i det att tittarna tillåts gotta sig åt hur vuxna människor misslyckas med konststycket att agera sin ålder?

Kan denna (delvis) fiktiva världs gestaltningar säga oss något om hur det är att vara och bli äldre i den faktiska? En som använder sig av just populärkultur och media för att syna kulturella föreställningar om ålder och åldrande i sömmarna är etnologen Karin Lövgren. År 2009 lade hon fram sin avhandling ”*Se lika ung ut som du känner dig*” – *Kulturella föreställningar om ålder och åldrande i populärpress för kvinnor över 40*, i vilken hon undersökte tidskrifter som riktar sig till kvinnor i medelåldern och hur dessa presenterade bilder av ålder och åldrande.

– Det är alltid viktigast att titta på pengar och på strukturer och vem som har den makten. Men jag tror också att definitionsakt är viktigt, och där kommer populärkulturen in. Vem får synas och vem för höras? Vems röst är det som talar och i vilka sammanhang? Det har betydelse för hur vi uppfattar och ser på åldrande.

Det säger Karin Lövgren till *Respons*, som träffar henne på ett av Stockholms lugnare caféer för att prata om hur åldersföreställningar formas, hur de tar sig uttryck i samhället och vad det får för konsekvenser för enskilda åldrande individer.

Förutom att forska och undervisa ägnar sig Karin Lövgren åt att sprida sina resultat, inte minst genom att föreläsa, skriva artiklar för populärvetenskapliga tidskrifter och bidrag till antologier. Tillsammans med Marianne Liliequist, professor i etnologi vid Umeå universitet, var hon redaktör för *Tanten, vem är hon? En (t)antologi* som Clary Krekula anmälde i *Respons* 3/2012. Arbetet med boken tog sin början inom nätverken FlickForsk! Nordic Network for Girlhood Studies och Tantforsk. Samma nätverk ligger bakom antologin *Att konstruera en kvinna – Berättelser om normer, flickor och tanter*, som kom ut i år.

I den aktuella antologin undersöker barnforskare, litteraturvetare och etnologer olika dimensioner av ålder, åldrande och kvinnlighet.

Inte minst utforskas skärningspunkten, eller intersektionen om man så vill, mellan ålder och genus. För vad säger det oss att den inledningsvis citerade karaktär som inte oroas över att bli äldre är man? Och varför är kvinnorna i *Svenska Hollywoodfruar* så upptagna med att upprätthålla ett ungdomligt yttre, medan äldre män som förekommer i rutan knappast tycks uppfatta det som lika viktigt? Åldersforskning utgår inte sällan från ett genusperspektiv med syfte att undersöka om och i sådana fall hur till exempel åldrandeprocessen skiljer sig åt mellan män och kvinnor. Karin Lövgren resonerar:

– Skiljer det sig åt att bli gammal som kvinna respektive som man? Ja, det gör det. Man kan säga att kvinnor har fått mycket av sitt sociala värde utifrån utseenderelaterade aspekter, medan män har fått det utifrån görande och handlande.

Hon är tydlig med att detta gäller för kvinnor i alla åldrar, men framhåller samtidigt att effekten av detta blir att kroppsliga ålderstecken påverkar kvinnor i högre utsträckning än män: – Diskuterar man över huvud taget Leif GW Perssons kropp? Inte mycket...

Att kvinnors yttre nagelfars i film, litteratur och populärkultur, inte minst då de befinner sig på åldrandets höst, känner nog många igen. ”Det var inte bara på det känslomässiga planet hon var *tilltufsad*, hennes kropp hade lidit ohjälplig skada, hennes bak och bröst var bara magra skinnlappar, hopkrympta, slappa och hängande, hon kunde inte längre, och skulle aldrig mer kunna betraktas som ett föremål för åtrå.”, skriver till exempel Michel Houellebecq i *Underkastelse* (2015).

Men det är inte bara i litteratur, medier och populärkultur som kvinnors yttre kommenteras. Det finns många mediekanaler där kvinnor, indirekt eller direkt, uppmanar andra kvinnor att förhålla sig till sitt yttre. I sitt bidrag till *Att konstruera en kvinna*, undersöker Karin Lövgren en sådan sfär: bloggar om smink och mode som drivs av och riktar sig till kvinnor i olika åldrar. Syftet är att utforska kulturella föreställningar om kvinnlighet och ålder som kommer till uttryck i dessa forum.

Bland annat belyser hon att ålder behandlas och problematiseras på olika sätt beroende på vilken fas i livet personen som står bakom bloggen befinner sig i. När det gäller bloggar som produceras och

besöks av yngre uppmärksammas åldersdimensionen främst av utomstående; vissa imponeras över att "näringslivet styrs av 13-åringar" (*Resumé* 040515), andra förfasas över att unga tjejer uppmuntras att fokusera på sitt yttre och menar att de som särskilt godtrogna och mottagliga riskerar att påverkas av dold marknadsföring. När det gäller bloggar som drivs av personer som befinner sig i "mellanåldrarna" uppmärksammas sällan ålder: Ålder märks här främst genom sin frånvaro, som Karin Lövgren konstaterar. Men när det kommer till de bloggar som riktar sig till äldre görs ålder åter relevant. Till skillnad från när det gäller yngre bloggare är det här dock ofta skribenterna själva som lyfter fram åldersdimensionen.

För att illustrera detta lyfter Karin Lövgren i sin text fram nätmagasinet *Oss granntanter emellan*, som drivs av författaren och modeskaparen Camilla Thulin tillsammans med modeforskaren och utställningskuratorn Karina Ericsson Wärn. På hemsidan går att finna råd om smink, mode och stil. Enligt Lövgren kan de båda kvinnornas respektive bloggar och de artiklar som publiceras på nätmagasinet läsas som både uppbyggliga och uppfordrande; ålder är inget man ska skämmas för eller förneka och man ska inte se gäddhäng som fult – men knän på äldre kvinnor ska döljas med långa kjolar och en äldre kvinna ska med kläder och smink visa att hon "bottnar i sin ålder". Åldersdimensionen poängteras alltså.

För att fånga in den period som sällan problematiseras utifrån ett åldersperspektiv använder Karin Lövgren socialgerontologen Håkan Jönsons begrepp "mellanåldrar", ett begrepp som syftar till att synliggöra hur föränderlig den period som annars ofta benämns "medelåldern" är. Lövgren menar att man kan använda sig av den kulturellt betingade bilden om livet som en upp- och nedgående trappa för att analysera iakttagelsen att ålder inte synliggörs i de bloggar där skribenter och målgrupp befinner sig i denna fas av vagt definierad "vuxenhet". Under den del av livet som inte är barndom eller ålderdom föreställer vi oss individen som "framme" – *varandet* på toppen av trappan, till skillnad från det inledande *blivandet* och den efterföljande *nedförsbacken* eller *förfallet*, beroende på om man väljer att se på liknelsen i optimistisk dager eller inte. Att vara vuxen, att befinna sig på toppen av trappan, är att ha ansvar, åtaganden och makt – inte minst i förhållande till individer i övriga ålderskategorier. "I maktordningen pekars barn och äldre ut, medan vuxenheten förblir omarkerad och privilegierad", som Lövgren formulerar det i texten, med referens till en kommande antologi om

kritiska åldersstudier med Clary Krekula och Barbro Johansson som redaktörer.

En som var inne på samma spår redan på 1970-talet var Simone de Beauvoir. I likhet med vokabulären i *Det andra könet* talar de Beauvoir om ålderdomen som ett slags annanhet. I boken *Ålderdomen* beskriver hon hur det västerländska samhället förmedlar en föreställning om att äldre skulle vara något av en annan art, vilket får konsekvenser för hur människor uppfattar sitt eget åldrande; den enskilde individen inser att hen är gammal först när andra människor genom sina blickar och sitt uppförande låter förstå att denne nu uppfattas som tillhörande kategorin ”äldre”. Vad betraktaren uppfattar och individens kroppsliga och existentiella upplevelse kommer därmed med tiden att motsäga varandra, menar de Beauvoir som på det sättet kanske skulle kunna beskrivas som en modern marknadsförings förelöpare – i alla fall om man tar i beaktande den inställning som enligt Karin Lövgren varit rådande bland reklamens skapare.

– Inom reklamvärlden har man haft en föreställning om att man inte vill se äldre på bild. Man föreställer sig att människor ser sig kognitivt som unga. Därför tänker man att om man avbildar unga personer så når man alla: Unga för att de ser ut så, och äldre för att de känner sig så.

Men det finns också exempel på en motsatt trend. Få har säkert missat Åhléns kampanj ”Gränslöst” där äldre modeller lyfts fram med citat om hur de struntar i normer som säger att man bör klä sig i enlighet med sin ålder. Kampanjen har fått spridning på sociala medier och hyllas av många. Andra förfasar sig: ”Personerna ifråga är klädda som 22-åringar. Snygga och smala är de och ser dessutom mycket coola ut. Självklart, det är [...] inga vanliga svennetanter eller farbröder, som vi, med lite häng här och där”, skriver exempelvis Camilla Thulin på sin blogg (3/4 2016).

Karin Lövgren hänvisar till vad gerontologen Anne Leonora Blaakilde benämner *neofili* för att förklara vår kulturs besatthet av det nya. Denna besatthet leder till en hyllning av ungdomlighet, vilket dock inte hindrar från att hög ålder i vissa sammanhang kan ses som en exotisk ingrediens som signalerar mod och provokation. Lövgren ser visserligen positivt på att Åhléns lyfter fram äldre modeller, men frågar sig samtidigt om det egentligen handlar om ett trendbrott.

– Det är ju liksom inte någon som ser ”tantig” ut, det finns ändå någon sorts aspiration mot ungdomlighet. [...] När man är medelålders och övre medelålders och på väg att tillhöra ”äldre”-kategorin är aspirationen riktad nedåt, som när man säger ”jag är så här gammal i mitt pass, men jag känner mig så här ung”.

I Simone de Beauvoirs *Ålderdomen*, som för övrigt borde förse med triggervarningen ”Kan utlösa grav ålderskris” på grund av det nästan 400-sidor långa upprepadet av ålderdomen som en fas av intellektuellt och kroppsligt förfall, undersöker hon föreställningar om åldrande och ålderdom i historiska samhällen, i romanernas värld och i hennes egen samtid. Den dystra bilden till trots drar hon slutsatsen att det att bli gammal i lika hög grad är ett kulturellt som ett biologiskt faktum: ”Det beror på samhället att åldrandets process börjar i förtid, att den går snabbt, är fysiskt plågsam och psykiskt ohygglig [...] Ålderdomen avslöjar vår civilisations hela misslyckande”, skriver de Beauvoir som ser framför sig ett idealsamhälle där individen under hela sitt liv skulle tillåtas vara en aktiv och nyttig medborgare. I en sådan värld ”skulle man kunna tänka sig att ålderdomen så att säga inte existerade”.

Uppdelningen som de Beauvoir gör mellan biologi och kultur är vedertagen inom dagens gerontologiska forskning. Som etnolog hör Karin Lövgrens arbete till det senare området. Inspirerad av genusforskningen undersöker Karin Lövgren hur ålder ”görs”, det vill säga hur vi i en viss samhällelig kontext tillskriver ålder mening.

– Åldrande är delvis något fysiologiskt och biologiskt. Kroppen har betydelse och vi åldras hela livet, det kan man inte och ska man inte förneka. Men hur vi tolkar och värderar ålder – det är kulturella konstruktioner som har betydelse eftersom det medverkar till att forma olika värderingar av vad det betyder att åldras.

Hon menar vidare att det går att finna ledtrådar i populärkulturen:

– I ett avsnitt av *Sex and the City* får karaktären Samantha ett sammanbrott därför att hon inte får sin mens. Hela avsnittet handlar om Samanthas uteblivna mens och hon säger saker som: ”Jag är vissen! Förtorkad!”. Då får vi ett budskap om vad åldrande betyder, en pusselbit om att ’så här uppfattar hon att det är att hamna i klimakteriet, så här presenteras det’.

Vad beror Samanthas ångest inför den uteblivna mensens på? Kanske

handlar det om att hon är medveten om att hon i det samhälle hon lever från och med klimakteriet riskerar att börja uppfattas som "gammal". Det menar i alla fall Karin Lövgren:

– Generellt har man sett det som att kvinnor görs äldre tidigare i livsförloppet än män, ungefär i anslutning till klimakteriet. Det kanske är därför Samantha värjer sig så för att menssen uteblir. Hon är medveten om att man då görs till passé.

En som vittnat om att åldern gjort att hon behandlas som passé är journalisten Marianne Rundström. I en intervju i *Stil* i P1 från 2014 sade hon att hon upplever att SVT inte längre ger henne stora uppdrag och att det beror på hennes ålder: "Jag kan nästan sätta ett datum när jag var 58, när det var slut". Rundströms kollega Claes Elfsberg har även han diskuterat frågan om åldersdiskriminering i rutan och kritiserat SVT för att de ville tvinga honom att gå i pension direkt när han fyllde 67 år och inte längre stod under lagen om anställningsskydd. När åldersdiskriminering diskuteras i media görs det inte sällan utifrån perspektivet att äldre ska få ha rätt att arbeta kvar även efter att de fyllt 67 år. Men, säger Karin Lövgren, alla äldre känner förmodligen inte igen sig i Elfsbergs och Rundströms känsla:

– Det finns ju också människor som *vill* gå i pension, som är utslitna efter ett långt arbetsliv och som *vill* få dra sig tillbaka.

Samtidigt förnekar hon inte att medieföretagen ofta försöker attrahera en yngre målgrupp: "den unga vuxna är den eftertraktade normåldern i tittarsammanhang", som hon skriver i *Forte Magasin* (2015:3). I samma text skriver hon att en del menar att "åldersdiskrimineringen riktas mot våra framtida jag; att vi genom att ta avstånd från äldre också utför en besvärjelse – jag kommer inte bli gammal som andra." Hon återger en scen ur tv-serien "Ett härligare liv", med systrarna Hannah Widell och Amanda Schulman. Den sistnämnda förvandlas i ett avsnitt med hjälp av smink och silikon till en äldre version av sig själv. Vid åsynen av sin – ytligt sett – äldre hustru utbrister Amandas man: "Hoppas jag är död när du ser ur så där."

– Vi är medvetna om sexism och rasism, men ålder passerar litet under radarn.

Det menar Karin Lövgren som återkommer till hur förvånande slappa vi är när det kommer till diskriminering som grundar sig i

åldersföreställningar. Ålderism drabbar visserligen människor i alla åldrar, men kanske blir den särskilt tydlig när man ser hur accepterat det är att tala nedvärderande om äldre.

– När man skojar om äldre i till exempel Schlagerfestivalen så görs de till dinosaurier. Och när man nu pratar om hur tekniken påverkat schlagermusiken och vad det är som gör att äldre slås ut, så säger man 'de är kvar i en gammal musikstil, de har fastnat, nu måste schlageren förnyas'. Då skriver man ihop ålder med kreativitet, föränderlighet och nyfikenhet och så gör man de äldre till stagnerade. Man säger att de kan inte förändra sig, att de har fastnat – till och med i sitt musikutövande. Så gör man en ålder, alltså man flätar samman ålder med andra värderingar som på olika sätt är åldersdiskriminerande.

På frågan om varför nedsättande kommentarer och skämt om äldre passerar mer eller mindre obemärkt, svarar Karin Lövgren:

– Jag tror att det finns en idé om att humorn inte ska rikta sig mot en "underdog" och då kan man tänka sig att äldre i många sammanhang är "overdog", man tänker sig att de har makt och därför kan man skämta om dem.

Medier och populärkultur både avspeglar och reproducerar kulturella föreställningar av vad det betyder att åldras och vara gammal. Den bild vi möter är förvisso inte entydig, men samtidigt finns det utrymme att presentera nya perspektiv. Det menar i alla fall Karin Lövgren, som genom att kritiskt granska medier och populärkultur och samtidigt lyfta fram det mer vardagliga vill bidra till just detta.

– Att bli äldre är ju inte bara fråga om olika problem, kopplade till exempelvis hälsa. På samma sätt som man tittar på till exempel ungdomskultur måste man också uppmärksamma äldre. Till viss del handlar det om att ge en röst, att uppmärksamma ett perspektiv som är försummat.

Jenni Sandström är redaktionssekreterare på Respons.

Fotograf: Matilda Regazzoni